

Stamming på flere språk – hva og hvordan?

Av Åse Sjøstrand

I vår praksishverdag møter vi i økende grad personer som snakker flere språk til daglig, der noen av disse også stammer. Flere språk åpner for flere spørsmål om stammingsens art, hvordan den bør kartlegges, og hvordan man kan tilpasse oppfølgingen. Noen av dem blir forsøkt besvart her.

Innledning

Andelen språklige minoriteter på norske skoler har vært stigende de siste tiårene og temaet er blitt hyppig behandlet i den offentlige samfunnsdebatten, i forskning og som tema i pedagogikkutdannelser. Når det kommer til flerspråklige personer som stammer gjenstår mye forskning for å få klare svar på forekomsten av stamming hos flerspråklige, hvordan stamming arter seg på ulike språk og effekt av logopedisk oppfølging. Denne artikkelen gir en kort innføring i sentrale begreper som brukes for å forklare flerspråklighet, og henviser til forskning som er gjort på stamming hos flerspråklige, både når det kommer til beskrivelser av stamming på ulike språk, og kartlegging og oppfølging av flerspråklige som stammer. Artikkelen fokuserer i hovedsak på flerspråklige som stammer i barnehage- og skolealder, men stoffet kan også være relevant i logopedisk oppfølging av voksne og for flerspråklige med løpsk tale.

Flerspråklighet og stamming

I forskningen på stamming og flerspråklighet dreier det seg om ulike kulturelle forståelser både av språk, flerspråklighet og stamming, og uendelige ulike språklige kombinasjoner. Når vi som logopedier leser forskning om flerspråklige som stammer, må vi stille spørsmål ved hvordan forfatterne i studien definerer flerspråklighet og stamming, og hvilke kombinasjoner av språk det er snakk om. Det er ikke sikkert funnene nødvendigvis kan overføres til andre språk. Å lese forskning om tospråklighet og stamming krever med andre ord en våken leser. Dette er det verdt å ha i bakhodet når det videre vises til ulike forståelser av begrepet flerspråklighet, og ulike studier som beskriver stamming hos flerspråklige.

Flerspråklighet – å kunne, å bruke eller å identifisere seg med?

Det er mange måter å definere det å være flerspråklig på. Tar vi utgangspunkt i språkkompetanse, det å kunne to eller flere språk, kan vi si at en person er flerspråklig hvis denne kan gjennomføre en begrenset samtale om et hverdagslig tema på andrespråket (Myers-Scotton, 2006). I Norge gjør gode engelskkunnskaper de fleste av oss til flerspråklige, skal vi legge en slik definisjon til grunn. Flerspråklighet kan imidlertid også defineres ut fra *funksjon*, det vil si det å bruke to eller flere språk i dagliglivet, eller med utgangspunkt i *identitet*, å identifisere seg med mer enn et språk (Grosjean, 2010). Rettes søkelys på funksjon og identitet er det ofte personer med minoritetsbakgrunn, som innvandrere eller barn av innvandrere, vi tenker på når vi snakker om flerspråklige i Norge. Det er selvsagt store individuelle variasjoner innad i denne gruppen. Personer med minoritetsbakgrunn har kanskje bare nettopp det til felles, at de har minoritetsbakgrunn. Videre i artikkelen brukes begrepet flerspråklige om personer som ofte bruker to eller flere språk og/eller identifiserer seg med to eller flere språk, og flerkulturelle om de som føler seg hjemme, deltar og/eller identifiserer seg med to eller flere kulturer.

De som lærer et nytt språk etter at førstespråket er etablert, har en *suksessiv flerspråklig utvikling*. Andre har en *simultan flerspråklig utvikling* ved å lære to eller flere språk parallelt (Grosjean, 2010). Dette hender i flerspråklige samfunn der begge språkene kan kalles majoritetsspråk, eller hos barn som vokser opp med en eller to foreldre som snakker et annet språk enn majoritetsspråket. Flerspråklige, også de som lærer to eller flere språk simultant, har ofte ikke jevnbyrdig kompetanse på alle språkene, men er *dominant* i et av språkene. Samtidig brukes de ulike språkene i forskjellige situasjoner innenfor ulike domener, noe som vil gjøre at man kan være sterkere i et språk i en situasjon, og sterkere i det andre språket i en annen (Myers-Scotton, 2006).

Ulike språk- ulik stamming?

Flere studier har sett på forekomsten av stamming på de ulike språkene til flerspråklige som stammer. Forekommer stammingen på alle språk personen kan, og hvordan arter i så fall stammingen seg på de ulike språkene? I en oppsummerende artikkel konkluderer Van Borsel (2011) med at de fleste flerspråklige som stammer gjør det på begge språk, og at stammingen kommer til syne i større eller mindre grad på de ulike språkene. Flere av studiene som oversiktsartikkelen viser til, alle riktig nok med relativt få deltakere, har sett på folks stammemønster på forskjellige språk.

To studier, med henholdsvis fire og en deltager(e), fant mer stamming på språket barna lærte først, og behersket best (Carias & Ingram, 2006; Howell et al., 2004). Det samme gjorde forskerne bak en undersøkelse av 31 tospråklige kurdisk-persiske barn som stammet (Mohammadi, Bakhtiar, Rezaei & Sadeghi, 2012). Barna hadde lært persisk senere enn kurdisk, men hadde mer komplekse ferdigheter på persisk i form av lengre setninger og lese- og skriveferdigheter. Stammingens alvorlighetsgrad var samlet signifikant høyere på persisk enn kurdisk. Forskerne bak alle tre studiene foreslo at mengde stamming henger sammen med språkferdigheter, og at økt kompetanse i et språk gir mer kompleks språkbruk. De argumenterte for at dette kunne være grunnen til mer stamming.

Andre studier har funnet mest stamming på det språket personen behersker minst. I en studie av 30 engelsk- og mandarintalende flerspråklige som stammet, bosatt i Singapore, fant Lim og Lincoln (2011) høyere forekomst av stamming i det språket som deltakerne behersket minst, og dermed hadde mindre komplekse språkferdigheter i. Dette gjaldt uavhengig om det dominante språket var mandarin eller engelsk. Informantene som ble vurdert til å ha like språkferdigheter i de to språkene, hadde like stammemønster på tvers av språkene. Flere forskere har tolket funnene dithen at flerspråklige personer stammer mer på språket de har minst ferdigheter i, fordi språket krever mer planlegging. Det kan selvsagt også være andre elementer som spiller inn her. Det kan for noen dreie seg om at det er større andel skjult stamming på et av språkene, større følelsesmessige reaksjoner på et av språkene, eller kanskje har noen større kontroll over bruddene på et av språkene.

Flerspråklighet som risikofaktor for stamming?

Et spørsmål som ser ut til både å skape undring, og ulike svar, er hvorvidt flerspråklighet utgjør en risiko for stamming. To studier av nyere dato kan trekkes frem i den sammenheng. Au-Yeung, Howell, Davis, Charles og Sackin (2000), fant i sitt utvalg på nesten 800 respondenter ingen tendens til at det var flere flerspråklige personer som stammet enn enspråklige. Undersøkelsen kan imidlertid kritiseres for ikke å ha et representativt utvalg, da respondentene selv fant frem til undersøkelsen på internett via søkeord om tema. Howell, Davis og Williams (2009) fant på sin side at flertallet av de omtrent 300 barna som stammet i deres utvalg var flerspråklige, noe som riktignok stemte overens med at det bodde mange flerspråklige i området deltakerne var hentet fra. Det ble likevel trukket frem som avgjørende at overvekten av barna som stammet i utvalget hadde hatt en simultan flerspråklig oppvekst. På den andre siden hadde flertallet av barna som ikke stammet hatt en suksessiv flerspråklig utvikling. Forskerne mente derfor at flerspråklighet kan utgjøre en risikofaktor for stamming i tidlig alder. Også denne undersøkelsens metodiske overveielser er kritisert, blant annet fordi forskningsteamet benyttet seg av deltakerne som allerede hadde søkt hjelp, et såkalt klinisk utvalg, og var derfor ikke representativt (Packman, Onslow, Reilly, Attanasio & Shenker, 2009).

Det er mange usikkerheter knyttet til tospråklighet som risikofaktor for stamming. Som lesere av litteraturen må vi vurdere forskningsmetode og ulike forståelser av begrepene som er i bruk. Byrd, Bedore, og Ramos (2015) argumenterer for at en definisjon av hva som er stamming for enspråklige ikke er gyldig hos flerspråklige. De fant i en studie med 18 spansk-engelske barn at barna i utvalget både hadde høyere forekomst av naturlig ikke-flyt og stammelignende brudd under gjenfortelling enn normen for enspråklige engelske barn. Barna i utvalget hadde flere gjentakelser av alle typer, høyere antall repetisjoner innen en gjentakelse, og flere omformuleringer sammenlignet med enspråklige barn. Det kan dermed argumenteres for at det finnes en risiko for at flerspråklige barn blir kategorisert som barn som stammer (Byrd, Bedore & Ramos, 2015). Packman et al. (2009) argumenterer for at gevinstene ved flerspråklighet ser ut til å være så store at det skal sikker evidens til før vi som logopeder kan anbefale foreldre å kun utsette barnet sitt for ett språk, for å redusere risiko for stamming.

Kartlegging av stamming hos flerspråklige

Spørsmålet man som logoped gjerne stiller seg er hva denne sprikende og til dels mangelfulle forskningen har å si for vår logopediske hverdag. De fleste flerspråklige som stammer gjør det som nevnt på alle sine språk. Utfordringen blir å inkludere disse språkene i kartleggingen og oppfølgingen. Videre i artikkelen vises det til tre elementer som inngår i en kartleggingsprosess av flerspråklige som stammer: vurdering av den hørbare stammingen, vurdering av opplevelsen av å stamme, og tilpasset informasjon om stamming til personen selv og foreldre. Det er dermed ikke sagt at dette utgjør en fullstendig kartlegging for alle flerspråklige.

Vurdere stammefrekvens og stammemønster på et fremmed språk

Fordi noen flerspråklige kan ha en høy grad av naturlige brudd i talen på grunn av ordleting, nøling og formuleringssvanser, kan det være utfordrende å stadfeste om det er stamming eller ikke. Da blir det spesielt viktig å først danne seg et detaljert bilde av talen deres på alle språk (Byrd et al., 2015). Å danne seg et bilde av noens stammemønster, altså hvordan stammingen arter seg og hvordan personen reagerer på stammingen i form av sekundær-atferd, inngår som en del av kartleggingen av stammingen. Film- og lyd-opptak av ulike lese- og kommunikasjonsoppgaver kan her brukes. Når vi logopeder jobber med personer som daglig bruker flere språk, bør vi danne oss et inntrykk av stammingen på alle språk, også om vi selv ikke mestrer et av dem. Det kan kanskje oppleves utfordrende og fremmed å inkludere et språk man selv ikke behersker i kartleggingen. Tre studier har de siste årene undersøkt logopeders evne til å identifisere og vurdere frekvens og alvorlighetsgrad av stamming hos personer som stammer på språk de selv ikke behersker. Resultatene er oppløftende.

I en studie fra 2005 ba Van Borsel og Britto Pereira to grupper logoped-studenter vurdere stamming på sitt førstespråk, og på et språk de ikke behersket. Henholdsvis portugisisk og nederlandsk. De to gruppene tolket stammefrekvens og stammøyeblikk ganske likt, uansett hvilke språk de snakket. Forskerne fant likevel at morsmålet spilte en rolle. Resultatene viste at morsmålskompetansen gav høyere andel riktig identifisering av naturlig ikke-flyt, og mindre forveksling med stamming. Deltagerne var også tryggere på vurderingen de gjorde på sitt eget språk (Van Borsel & Britto Pereira, 2005). I en videre undersøkelse av dette fant forskerne

at kjennskap til språket, eller lignende språk, ga økt trygghet i vurderingen og mer presis vurdering (Van Borsel, Leahy & Britto Pereira, 2008). Dette blir støttet av Lee, Robb, Ormond og Blomgren (2014). De sammenlignet en gruppe flerspråklige logopeder med en gruppe enspråklige logopeder og hvordan de vurderte flerspråklige som stammet på engelsk og spansk. De fant at de enspråklige logopedene identifiserte færre og mindre alvorlige stammeøyeblikk enn de flerspråklige, men at de var presise i en samlet vurdering av alvorlighetsgrad av stamming på begge språk. Funnene kan dermed oppsummeres med at logopeder har god generell forståelse av stamming, også på språk de ikke kan.

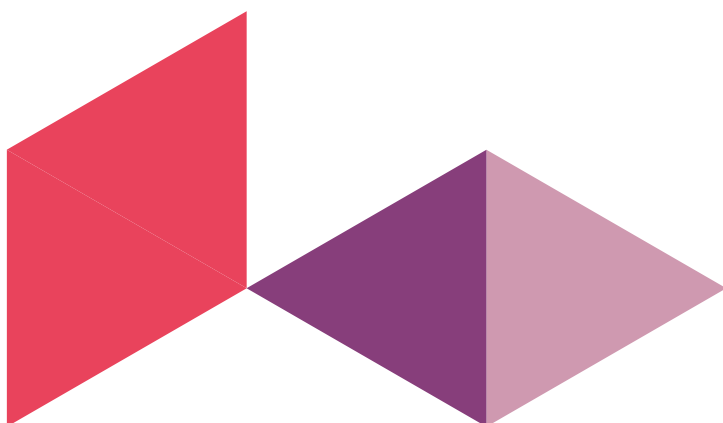

Kartlegge opplevelsen av å stamme på flere språk

Som en del av kartleggingsprosessen inngår også spørsmål og vurdering av stammings innvirkning på en persons liv. Logopeder som jobber med flerspråklige og flerkulturelle personer som stammer må også gi rom til kultur og språk når de behandler spørsmålet om hvordan stamming påvirker personens hverdag. Snakker vi kun med flerspråklige personer om hvordan det er å stamme på norsk risikerer vi å overse en stor del av deres stammeopplevelse. Ved å bruke helhetlige kartleggings skjema som stiller spørsmål ved flere faktorer av stammingen kan vi få vite hvordan stammingen arter seg i ulike deler av personens hverdag.

Det finnes per dags dato ingen egne kartleggingsverktøy tilpasset flerspråklige som stammer, i hvert fall ikke på norsk. Kartleggingsverktøy som Overall Assessment of the Speaker's Experience of Stuttering (OASES) og Wright & Ayre Stuttering Self-rating Profile (WASSP) (se Baluyot, Hoff & Melle, 2019) brukes for å beskrive stammings innvirkning, og logopeder kan enkelt åpne opp for en samtale om språk og kultur med utgangspunkt i disse skjemaene. Spørsmål som «Gjelder dette svaret for begge språk?» viser en bevissthet om at stammingen kan opptre ulikt i ulike kommunikasjonssituasjoner, og sosiale situasjoner. Noen vil kanskje velge å fylle ut hele eller deler av skjemaet to ganger, eller markere to ganger på skjemaet for å vise forskjellene på tvers av språk. Det er verdt å vite at de overnevnte kartleggingsverktøyene også er oversatt til flere språk, og kan brukes supplerende om noen av uttrykkene er vanskelig på norsk. OASES kan bestilles på ulike språk, også på norsk, via www.stutteringtherapyresources.com.

Gi tilpasset informasjon

I forlengelsen, eller som en del av kartleggingsprosessen, inngår ofte en samtale om hva stamming er både til personen selv og til foresatte. Som fagpersoner har vi et ansvar for at informasjonen vi gir er forståelig. Noen ganger er bruk av tolk nødvendig i samtale med foreldre eller personen selv. I andre tilfeller kan lettfattelig skriftlig informasjon både på norsk og andre språk være en god og tilstrekkelig støtte. Norsk Interesseforening for Stamming og Løpsk tale (www.stamming.no) sine hefter om stamming i barnehagealder og skolealder er lettleste og oversiktlige. Disse kan bestilles pr. e-post til post@stamming.no. På www.statped.no finnes fire korte informasjonsfilmer som gir lett og forståelig informasjon om stamming i barnehagealder, tilpasset fagpersoner og foresatte (<https://www.statped.no/taleflytvansker-stamming-og-lopsk-tale/>). Det er imidlertid ikke utarbeidet informasjonsmateriale om stamming på andre språk enn norsk i Norge. Vi må støtte oss på andre lands oversettelser. Minnesota State University har på sin nettside <https://www.mnsu.edu/comdis/kuster/cultures.html> samlet lenker til brosjyrer oversatt til språk som polsk, tsjekkisk, arabisk og kinesisk, for å nevne noen. På nettsiden til The Stuttering Foundation, <https://www.stutteringhelp.org/translations>, finnes også lenker til materiell på ulike språk. Informasjonen vi gir kan utgjøre en stor forskjell, og kan være med på å skape et felles forståelsesgrunnlag, gi trygghet og endre holdninger (Flynn & St Louis, 2011; Boyle & Blood, 2015).

Oppfølging av stamming hos flerspråklige

Kulturelle og språklige faktorer preger all kommunikasjon. Det må understrekes at flerspråklige brukere er like ulike som alle andre brukere av spesialpedagogiske tjenester, og vil ha ulike behov for oppfølging. Videre i denne artikkelen har jeg valgt å sette søkelys på effekten av enspråklig oppfølging for flerspråklige, kulturell bevissthet og hva som er viktig å huske ved bruk av tolk i oppfølgingen. Dette er ikke utfyllende for oppfølgingen av flerspråklige som stammer.

Å jobbe med talen på ett eller begge språk

Et spørsmål som oppstår når vi snakker om oppfølging av flerspråklige som stammer, er hvorvidt det som læres på ett språk kan overføres til andre språk. For å kunne svare på dette må det defineres hva som legges i begrepet oppfølging. Rousseau, Packman og Onslow (2004) viste i en kasusstudie at behandling på førstespråket med behandlingsprogrammet Lidcombe reduserte stamming på begge språk hos et flerspråklig førskolebarn. Lidcombe er også brukt på flere språk simultant hos flerspråklige familier, og studiene indikerer at behandlingen, enten på det ene eller på begge språkene, kan redusere stammingen på begge språk (Roberts, Shenker, Conture, & Curlee, 2007; Bakhtiar & Packman, 2009).

Det er også gjort studier (f.eks. Humphrey, Natour & Amaryreh, 2001; Lim, 2007; Woods & Wright, 1998) som har sett på behandling med flytskapende og stammemodifiserende tilnærming, på et av språkene til flerspråklige barn. Det varierte om behandling ble gitt på det mest eller minst dominante språket. De nevnte studiene fant alle økt grad av flyt på begge språk. Grad av stamming kunne likevel fortsatt variere. I en kasusstudie med et engelsk-spansktalende barn (Humphrey, 1999) reduserte barnet antall stammede stavelser på begge språkene, men situasjonsunngåelse ble redusert kun på engelsk, ikke på spansk.

I studiene over er altså oppfølging definert som direkte arbeid med talen. I de tilfellene man jobber med desensitivering av ulike ord eller lyder kan det være hensiktsmessig å inkludere begge språk i oppfølgingen. Eleven eller brukeren kan selv identifisere lyder, ord eller fraser fra et annet språk som vedkommende vil øve på. Mange barn kan synes det er spennende å få lov å være ekspert på et språk logopedene ikke kan. Oppgaver som eleven jobber med mellom timene, som å utfordre seg selv til å snakke i en spesifikk situasjon, kan også gis på ulike språk.

Samtalene som inngår i oppfølgingen og ikke dreier seg om direkte arbeid med talen, vil nødvendigvis foregå på et språk, men ha ringvirkninger for kommunikasjon på flere språk. For noen kan det være viktig å jobbe med å redusere unngåelse på flere språk. På samme måte kan desensibilisering være spesielt relevant på det ene språket heller enn det andre, fordi de følelsesmessige reaksjonene til stammingen kan være ulik på de forskjellige språkene (Shapiro, 2011). Viktigst er det kanskje at logopeden er bevisst at språk og kultur kan spille en rolle i opplevelsen av stamming. Oppfølgingen bør bygge på den kartleggingen som er gjort i forkant, og logopeder bør inkludere ulike språk om det er relevant for oppfølgingens målsetning.

Bevissthet om kulturelle forskjeller

Kulturelle normer kan spille en rolle når det kommer til aktiviteter som kan inngå i logopedisk oppfølging. Det kan for eksempel være å snakke sammen om følelser, holde øyekontakt eller snakke med en person i en bestemt rolle, eller kjønn. I møte med flerspråklige og flerkulturelle vil det alltid være en fare for at vi overdriver de kulturelle forskjellene. Det kan bli lite nyansert å tenke på alle brukere med annen språklig eller kulturell bakgrunn enn oss selv som ensartet gruppe. Å beskrive en kultur kan dessuten vanskelig gjøres uten å overforenkle eller generalisere (Salole, 2013). Kultur ligger selvsagt ikke til grunn for alle handlinger. Vi har alle våre individuelle og familiære særegenheter som endrer seg over tid. Forskjeller mellom oss kan like mye handle om sosiale forhold, kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn. Kanskje er det like fruktbart å rette fokus mot oss selv. Kultur er ikke noe som oppstår hos «de andre», men omgir i aller høyeste grad oss alle. Vi har alle kulturelt betingede standpunkt, som syn på det å ha en vanske, vår holdning til det offentlige hjelpeapparatet og hvordan vi tolker stammerrelevante faktorer som mangel på øyekontakt eller unngåelse. Ved å bli bevisst at disse holdningene er preget av vår kultur vil det være lettere å møte andre. Mange logopeder vil komme langt med å være åpne, nysgjerrige og fordomsfrie med brukere og foresatte med flerkulturell og flerspråklig bakgrunn, som med alle andre.

Bruk av tolk

I noen tilfeller er det behov for å bruke tolk i den direkte oppfølgingen av personer som stammer, eller i samtale med foreldre. Dette behovet skal ikke stå i veien for at vedkommende får den oppfølgingen han eller hun har krav på. Bruk av tolk med personer som stammer er imidlertid lite beskrevet i litteraturen. American Speech-Language-Hearing Association (ASHA) har utarbeidet noen generelle retningslinjer for logopeder som jobber med flerspråklige med behov for tolk (ASHA, 2018). De anbefaler at man i forkant av timen setter av litt tid for å snakke om gangen i møtet. I noen tilfeller kan det holde med ti til femten minutter forberedelsestid. I andre tilfeller, for eksempel om man skal gjennomgå en kartleggingstest, kan det være hensiktsmessig å sette av lenger tid for å gjennomgå testen i forkant for å unngå misforståelser underveis. For mange tolker kan det være første gang de oversetter for noen som stammer. Logopeden bør derfor si noe om hva stamming er, hvorfor noen stammer og hvordan det arter seg. Det kan være hensiktsmessig å si noe om målet med timen, og forklare at tolken ikke trenger å gjengi stammeøyeblikk, kun det som blir sagt. Logopeden rådes til å snakke direkte til brukeren, og ikke til tolken. Det betyr å si «Kan du fortelle», ikke «Be ham fortelle». Det kan være hensiktsmessig å legge opp til noe utvidet tid om en skal bruke tolk. I etterkant av timen bør det ifølge ASHA være tid til å gå kort gjennom eventuelle bekymringer eller utfordringer som oppstod i timen. I et innlegg om bruk av tolk i terapi, i Tidsskrift for Norsk Psykologforening, anbefales det å bestille samme tolk til neste gang om man er fornøyd med tolken (Nygård, 2007). Bruker man samme tolk flere ganger er tolken kjent med situasjonen og det er lett å ta opp tråden.

I foreldresamtaler skal det brukes tolk selv om kun en av de foresatte trenger det. Slik får vi kommunisert at et barns stamming kan være et tema som angår hele familien, og det kan lette et fremtidig samarbeid. Helsedirektoratet understreker i sin veileder om kommunikasjon via tolk at bare en kvalifisert tolk skal brukes av det offentlige (Larsen, 2011). Barn eller andre familie-medlemmer skal ikke brukes som tolk. Kvalifiserte tolker gjennom Nasjonalt Tolkeregister har tydelige retningslinjer for hvordan de jobber. Tolken begynner oppdraget med å presentere seg og informere om taushetsplikt og tolkereglementet. En tolk skal kun tolke, og ikke gjøre andre oppgaver for verken tolkebruker eller fagperson (Larsen, 2011).

Avsluttende betraktninger

Det ser ikke ut til å være teoretisk enighet om hvorvidt stamming er vanligere hos flerspråklige personer enn enspråklige. Studier som beskriver hvordan stamming arter seg hos flerspråklige har funnet ulike eksempler på hvordan stammingen manifesterer seg hos flerspråklige. Det ser imidlertid ut til å være enighet om at det er vanlig å stamme på alle språk man snakker. I oppfølging av personer som stammer må vi være bevisst at kulturelle og språklige faktorer preger all kommunikasjon. Dette kan vi gjøre ved å inkludere alle språk i en vurdering av den hørbare stammingen, og ved å også inkludere språk og kulturaspektet i vurderingen av stammings innvirkning på sosial samhandling og livskvalitet. En god oppfølging baserer seg på kartleggingen som er gjort, inkluderer ulike språk der det er nødvendig og tar hensyn til kulturelle forskjeller.

Litteraturliste

- ASHA (American Speech-Language-Hearing Association), (2018). Collaborating With Interpreters. Hentet 23.04.2018 fra <https://www.asha.org/PRP/SpecificTopic.aspx?folderid=8589935334&section=Resources>
- Au-Yeung, J., Howell, P., Davis, S., Charles, N., & Sackin, S. (2000). UCL survey of bilingualism and stuttering. *Journal of Fluency Disorders*, 25(3), 246.
- Bakhtiar, M., & Packman, A. (2009). Intervention with the Lidcombe Program for a bilingual school-age child who stutters in Iran. *Folia Phoniatrica et Logopaedica*, 61(5), 300–304.
- Baluyot, C., Hoff, K. & Melle, A. H. (2019). Kartlegging av stamming hos barn og voksne.
- Boyle, M. P. & Blood, G. W. (2015). Stigma and stuttering: Conceptualizations, applications, and coping. I K. O. St. Louis (Red.), *Stuttering meets stereotype, stigma, and discrimination: An overview of attitude research*, (s. 43–70). Morgantown: West Virginia University Press.
- Byrd, C. T., Bedore, L. M., & Ramos, D. (2015). The disfluent speech of bilingual Spanish–English children: Considerations for differential diagnosis of stuttering. *Language, speech, and hearing services in schools*, 46(1), 30–43.
- Carias, S., & Ingram, D. (2006). Language and disfluency: Four case studies on Spanish-English bilingual children. *Journal of Multilingual Communication Disorders*, 4(2), 149–157.
- Flynn, T. W., & St. Louis, K. O. (2011). Changing adolescent attitudes toward stuttering. *Journal of fluency disorders*, 36(2), 110–121.
- Grosjean, F. (2010). *Bilingual: life and reality*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Howell, P., Davis, S., & Williams, R. (2009). The effects of bilingualism on stuttering during late childhood. *Archives of disease in childhood*, 94(1), 42–46.
- Howell, P., Ruffle, L., Fernandez-Zuniga, A., Gutiérrez, R., Fernandez, A. H., O'Brien, M. L., Tarasco, M., Vallejo Gomez, I. & Au-Yeung, J. (2004). Comparison of exchange patterns of stuttering in Spanish and English monolingual speakers and a bilingual Spanish-English speaker. *Theory, research and therapy in fluency disorders*, 415–422.
- Humphrey, B. D. (1999). *Bilingual stuttering: Can treatment one language improve fluency in both*. Poster presentert på convention of the American Speech-Language-Hearing Association, San Antonio, TX.

- Humphrey, B., Al Natour, Y., & Amaryreh, M. (2001). Does treatment of stuttering in language 1 generalize to language 2: A case study. *Florida Speech and Hearing Association*.
- Larsen, B. (2011). *Veileder om kommunikasjon via tolk*. Oslo: Helsedirektoratet.
- Lee, A. S., Robb, M. P., Ormond, T., & Blomgren, M. (2014). The role of language familiarity in bilingual stuttering assessment. *Clinical linguistics & phonetics*, 28(10), 723–740.
- Lim, V. P. C. (2007). *A comparison of stuttering behavior and fluency improvement in english-mandarin bilinguals who stutter*. (Doktoravhandling). The University of Sydney
- Lim, V. P., & Lincoln, M. (2011). Stuttering in English-Mandarin bilinguals in Singapore. *Multilingual Aspects of Fluency Disorders*, 5, 271.
- Mohammadi, H., Bakhtiar, M., Rezaei, M., & Sadeghi, K. (2012). Stuttering behavior in Kurdish-Persian bilingual speakers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 32, 283–287.
- Myers-Scotton, C. (2006). *Multiple Voices. An Introduction to Bilingualism*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Nygård, B. (2007). Hvordan bruke tolk. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 44,(2), 154–155.
- Packman, A., Onslow, M., Reilly, S., Attanasio, J., & Shenker, R. (2009). Stuttering and bilingualism. *Archives of Disease in Childhood*, 94(3), 248–248.
- Roberts, P. M., Shenker, R. C., Conture, E. G., & Curlee, R. F. (2007). Assessment and treatment of stuttering in bilingual speakers. *Stuttering and related disorders of fluency*, 3, 183–209.
- Rousseau, I., Packman, A., & Onslow, M. (2004). Treatment of early stuttering in a bilingual child. In *Conference Program and Abstracts of the 26th World Congress of the International Association of Logopedics and Phoniatrics*.
- Salole, L. (2013) *Krysskulturelle barn og unge: om tilhørighet, anerkjennelse, dilemmaer og ressurser*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Shapiro, D.A. (2011). *Stuttering intervention – A Collaborative Journey to Fluency Freedom* (2 utg.). Austin, Texas: Pro.ed.
- Van Borsel, J. (2011). Review of research on the relationship between bilingualism and stuttering. I P. Howell & J. Van Borsel (Red.), *Multilingual aspects of fluency disorders* (s.247–270). Bristol: Multilingual Matters.

Van Borsel, J., & de Britto Pereira, M. M. (2005). Assessment of stuttering in a familiar versus an unfamiliar language. *Journal of Fluency Disorders*, 30(2), 109–124.

Van Borsel, J., Leahy, M. M., & Britto Pereira, M. (2008). Judging stuttering in an unfamiliar language: The importance of closeness to the native language. *Clinical linguistics & phonetics*, 22(1), 59–67.

Woods, D. W., & Wright Jr, L. W. (1998). Dismantling simplified regulated breathing: A case of a bilingual stutterer. *Journal of behavior therapy and experimental psychiatry*, 29(2), 179–186.

